

Wyrok z dnia 29 czerwca 2000 r.

I PKN 717/99

W sprawach z zakresu prawa pracy sąd drugiej instancji nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem ani zasądzać ponad żądanie będące przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji, chyba że powód skutecznie zmienił powództwo (art. 383 KPC).

Przewodniczący SSN Józef Iwulski (sprawozdawca), Sędziowie SN: Jerzy Kwaśniewski, Walerian Sanetra.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu w dniu 29 czerwca 2000 r. sprawy z powództwa Roberta S. przeciwko Ministrowi Skarbu Państwa w W. o nieodpłatne nabycie akcji, na skutek kasacji Ministra Skarbu Państwa od wyroku Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku z dnia 31 marca 1999 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu-Sądowi Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

U z a s a d n i e n i e

Sąd Rejonowy-Sąd Pracy w Suwałkach wyrokiem z dnia 30 października 1998 r. [...] oddalił powództwo Roberta S. przeciwko Telekomunikacji Polskiej S.A. Zakładowi Telekomunikacji w S. oraz Ministrowi Skarbu Państwa o ustalenie prawa do nieodpłatnego nabycia akcji. Sąd pierwszej instancji ustalił, że powód jest zatrudniony od dnia 3 lutego 1992 r. na podstawie umowy o pracę na czas nie określony w Nadzorze Telekomunikacyjnym w G. na stanowisku inspektora. Pozwana Spółka odmówiła wpisania powoda na listę osób uprawnionych do nieodpłatnego nabycia akcji, wskazując, że nie był on pracownikiem Telekomunikacji Polskiej S.A. w dacie powstania tej Spółki, tj. w dniu 13 grudnia 1991 r. Zdaniem Sądu, z mocy art. 82 ustawy o łączności, pracownicy Telekomunikacji Polskiej korzystają z uprawnień do nabycia akcji na warunkach określonych w ustawie o komercjalizacji i prywatyzacji przedsię-

biorstw państwowych, a nie na warunkach wynikających z ustawy o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, gdyż została ona uchylona. Powód nie był pracownikiem przedsiębiorstwa "Poczta Polska Telegraf i Telefon" i dlatego w ocenie Sądu nie spełnia kryteriów z art. 2 pkt 5 ustawy o komercjalizacji do uznania go za pracownika uprawnionego do nieodpłatnego nabycia akcji.

Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Białymstoku wyrokiem z dnia 31 marca 1999 r. [...] w uwzględnieniu apelacji powoda, zmienił wyrok Sądu Rejonowego w ten sposób, że zobowiązał pozwanego Ministra Skarbu Państwa w Warszawie do nieodpłatnego zbycia powodowi akcji Spółki Telekomunikacja Polska S.A. w ilości odpowiadającej jego zatrudnieniu w tej Spółce. Sąd Okręgowy zważył, że powód w dacie powstania Spółki, tj. 13 grudnia 1991 r. nie był jej pracownikiem i dlatego nie został wpisany na listę osób uprawnionych do nieodpłatnego nabycia jej akcji. Z wejściem w życie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) utraciła moc ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 51, poz. 298 ze zm.). Przepis art. 82 ustawy o łączności w poprzednim brzmieniu stanowił, że pracownicy Telekomunikacji Polskiej S.A. w sprzedaży akcji Spółki korzystali z uprawnień przewidzianych dla pracowników przedsiębiorstw państwowych podlegających prywatyzacji, a następnie komercjalizacji i prywatyzacji. W art. 2 pkt 5 tej ustawy zostało dokładnie wyjaśnione kto jest uprawnionym pracownikiem do nieodpłatnego nabycia akcji. Sąd pierwszej instancji prawidłowo uznał, że powoda nie można zaliczyć do żadnej grupy wymienionych w tym przepisie osób. Jego sytuacja prawna uległa zmianie po znowelizowaniu w dniu 26 listopada 1998 r. ustawy o łączności (Dz.U. Nr 150, poz. 984). Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 82 tej ustawy pracownikami uprawnionymi do nieodpłatnego nabycia akcji Spółki Telekomunikacja Polska S.A. są od 29 grudnia 1998 r. także pracownicy, którzy zostali zatrudnieni w niej po dniu przekształcenia i którzy pozostawali z nią w stosunku pracy w dniu 30 maja 1998 r. Ta zmiana stanu prawnego musiała doprowadzić do nowej oceny zasadności roszczenia powoda. Obecnie jest on uprawniony do nieodpłatnego nabycia akcji swego pracodawcy.

Wyrok ten zaskarżył kasacją Minister Skarbu Państwa. Zarzucił naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie przepisów ustawy z dnia z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz. U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) w związku z ustawą z dnia 23

listopada 1990 r. o łączności (jednolity tekst: Dz.U. z 1995 r. Nr 117, poz. 564 ze zm.) oraz naruszenie przepisów postępowania, a mianowicie: 1) art. 321 § 1 w związku z art. 189 KPC przez złamanie zasady *ne eat iudex ultra petita partium*; 2) art. 189 KPC przez nieuwzględnienie, iż w chwili wniesienia powództwa powód nie miał prawa do nieodpłatnego nabycia akcji - z istoty zaś powództwa o ustalenie wyniku, iż ma ono na celu ustalenie istnienia prawa w chwili wniesienia powództwa; 3) art. 189 w związku z art. 316 KPC przez nieuwzględnienie, iż w chwili wydania wyroku powód nie posiadał już interesu prawnego w ustaleniu jego prawa, a zatem powództwo powinno zostać oddalone; 4) nieprawidłową kwalifikację sprawy jako sprawy ze stosunku pracy, co spowodowało uchybienie procesowe polegające na rozpoznaniu przez sąd pracy sprawy z zakresu prawa cywilnego, przy zastosowaniu postępowania odrębnego przewidzianego dla spraw z zakresu prawa pracy, mające wpływ na wynik sprawy z uwagi na naruszenie przepisów proceduralnych; 5) niezastosowanie art. 385 KPC w sytuacji, gdy apelacja była bezzasadna.

W uzasadnieniu kasacji pozwany podniósł w szczególności, że w chwili wniesienia powództwa o ustalenie prawa do nieodpłatnego nabycia akcji powód nie spełniał przesłanek ustawowych do nabycia tego uprawnienia. W związku ze zmianą ustawy o łączności (art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o zmianie ustawy o łączności - Dz.U. Nr 150, poz. 984), która weszła w życie 29 grudnia 1998 r., powód może zostać w chwili obecnej zaliczony do kręgu osób uprawnionych do nieodpłatnego nabycia akcji Telekomunikacji Polskiej S.A. Osoby, które dotychczas nie złożyły oświadczeń o zamiarze nieodpłatnego nabycia akcji Spółki, a są osobami uprawnionymi w rozumieniu ustawy o łączności, miały 3-miesięczny termin na złożenie takich oświadczeń. Natomiast oświadczenia osób, które nie były uprawnione w myśl przepisów dotychczasowych, a są uprawnionymi w rozumieniu znowelizowanej ustawy - stały się skuteczne z dniem wejścia w życie tej ustawy. Minister Skarbu Państwa określił w drodze rozporządzenia zasady podziału uprawnionych akcji na grupy i ustalenia liczby akcji przypadających na każdą z tych grup oraz tryb nabywania akcji przez uprawnionych pracowników. Prawo do nieodpłatnego nabycia akcji wynika z przepisów prawa i nie jest zależne od decyzji Ministra Skarbu Państwa. To powód musi się zwrócić o zaliczenie go do uprawnionych pracowników. Sytuacja prawna powoda uległa zmianie po znowelizowaniu ustawy o łączności i jedynie na tej nowej podstawie powód może skutecznie domagać się przyznania mu akcji. Nie można jednak do czasu sporządzenia nowych list uprawnionych pracowników ustalać na drodze są-

dowej przedmiotowego uprawnienia powoda. Do czasu zakończenia wydawania akcji na podstawie nowego brzmienia art. 82 ustawy o łączności brak jest podstaw do zobowiązania Ministra Skarbu Państwa do wydania tych akcji. W art. 321 § 1 KPC wyrażona jest zasada "ne eat iudex ultra petita partium", z której wynika, iż sąd jest związany żądaniem pozwu. Sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem ani zasądzać ponad żądanie. Zasada ta została złamana i miało to bez wątpienia wpływ na wynik sprawy. Powód wniósł o ustalenie prawa do nieodpłatnego nabycia akcji Telekomunikacji Polskiej S.A. W zaskarżonym wyroku Sąd zobowiązał Ministra Skarbu Państwa do określonego zachowania, tj. do wydania powodowi akcji. W trakcie procesu pozew nie został zmodyfikowany w jakikolwiek sposób. W drodze powództwa o ustalenie można żądać tylko ustalenia istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa. Sąd drugiej instancji orzekł co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem pozwu. Jednocześnie nie zachodziły przesłanki z art. 321 § 2 KPC, które pozwalają sądowi na dokonanie modyfikacji roszczenia z urzędu i wyrokowanie co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem pozwu lub zasądzenie ponad to żądanie. Powództwo należy do kategorii powództw o ustalenie, które mogą być wytaczane na podstawie art. 189 KPC. Ze swej istoty takie powództwo ma ustalać okoliczności istniejące w pewnym ściśle określonym momencie, a zatem dokonanie ustalenia istnienia lub nieistnienia prawa nastąpić powinno na podstawie stanu prawnego i faktycznego jaki obowiązywał w dacie wniesienia powództwa o ustalenie tegoż prawa. W tej dacie powodowi nie przysługiwało prawo do nieodpłatnego nabycia akcji. Zmiana stanu prawnego w trakcie procesu nie może mieć wpływu na stwierdzenie istnienia bądź też nieistnienia określonego prawa w dacie wniesienia powództwa. Minister Skarbu Państwa podniósł, iż gdyby uznać za prawidłowe rozumowanie Sądu drugiej instancji to powództwo stało się przedwczesne. Skoro bowiem zmiana stanu prawnego skutkowałą nabyciem ex lege prawa do nieodpłatnego nabycia akcji Spółki, po dokonaniu przez powoda i Spółkę udostępniającą akcje określonych czynności, to przed zakończeniem tego postępowania orzekanie co do roszczeń powoda jest przedwczesne. Materialnoprawną przesłanką powództwa o ustalenie jest interes prawny powoda w ustaleniu istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa. Przyjmuje się, że interes prawny jest to interes dotyczący szeroko rozumianych praw i stosunków prawnych, który występuje z reguły wówczas, gdy istnieje niepewność tego prawa lub stosunku prawnego, zarówno z przyczyn faktycznych, jak i prawnych. Niepewność ta może wynikać z wielu przyczyn, takich jak kwe-

stionowanie prawa lub istnienia stosunku prawnego, czy też skutek naruszenia prawa. Z uzasadnienia pozwu wynika, iż powód interes prawny w wytoczeniu swojego powództwa upatrywał w kwestionowaniu jego prawa do nieodpłatnego nabycia akcji przez Ministra Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 316 KPC, sąd, wydając wyrok, powinien brać za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. W procesie o ustalenie sąd powinien badać przede wszystkim czy powód ma interes prawny w dokonaniu stosownego ustalenia. Stwierdzenie braku interesu prawnego powinno skutkować oddaleniem powództwa. Minister Skarbu Państwa zarzucił, iż Sąd Okręgowy nie wziął pod uwagę, iż interes prawny powoda do wniesienia powództwa przestał istnieć w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o zmianie ustawy o łączności. Ustawa ta w znowelizowanym art. 82 przyznała wprost prawo do nieodpłatnego nabycia akcji Spółki Telekomunikacja Polska S.A., między innymi osobom zatrudnionym w tej Spółce po dniu przekształcenia dokonanego na podstawie art. 76 ustawy o łączności, które pozostawały z tą Spółką w stosunku pracy w dniu 30 czerwca 1998 r. Przesłankę tę powód w chwili obecnej spełnia i spełniał ją także w chwili wydania zaskarżonego wyroku. Przestała zatem istnieć niepewność co do jego prawa. Zdaniem skarżącego, postępowanie nie dotyczy sprawy z zakresu prawa pracy i sąd pracy nie był właściwy do jej rozstrzygnięcia. Rozpoznanie przez sąd pracy sprawy z zakresu prawa cywilnego, przy zastosowaniu postępowania odrębnego przewidzianego dla spraw z zakresu prawa pracy, stanowi uchybienie procesowe mające wpływ na wynik sprawy, bowiem naruszone zostały takie przepisy proceduralne, których pogwałcenie miało wpływ na wynik sprawy (uchwała Sądu Najwyższego z 2 października 1986 roku, III PZP 57/86, OSPiKA 1987 r. z. 11-12, poz. 210). Sąd Okręgowy przyznał, iż wyrok Sądu pierwszej instancji był prawidłowy. Jednocześnie jednak Sąd drugiej instancji stwierdził, że apelacja powoda jest zasadna, ale z innych względów niż w niej podane. Doszło tu zatem do naruszenia art. 385 KPC.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W kasacji podniesiono wiele zarzutów dotyczących zarówno naruszenia prawa materialnego, jak i procesowego. Jednakże jej rozpoznanie należy ograniczyć tylko do zarzutów, które są wystarczające do rozstrzygnięcia w tej fazie postępowania. W tym zakresie należy przede wszystkim stwierdzić, że powód sformułował powództwo

jako zmierzające do ustalenia jego prawa (art. 189 KPC). W toku postępowania w pierwszej instancji doszło do przekształcenia podmiotowego, gdyż obok pierwotnie pozwanej Spółki, dopozwano na wniosek powoda Skarb Państwa reprezentowany przez Ministra Skarbu. Zaznaczenia wymaga, że powód nie skarżył w apelacji oddalenia powództwa w stosunku do Spółki. W każdym razie wyrok Sądu drugiej instancji nie dotyczy tego pozwanego (brak rozstrzygnięcia w tym zakresie), a kasację złożył tylko pozwany Skarb Państwa. Oddalenie powództwa w stosunku do Spółki jest więc prawomocne i nie było przedmiotem rozpoznania w postępowaniu kasacyjnym. Podkreślenia wymaga też, że powód nigdy nie zmodyfikował swego roszczenia i także w drugiej instancji domagał się ustalenia (inna sprawa czy przekształcenie przez niego powództwa w drugiej instancji byłoby dopuszczalne). Niewątpliwe jest, że Sąd drugiej instancji (bez wskazania podstawy procesowej), zmieniając wyrok Sądu Rejonowego, orzekł o roszczeniu, które nie było przedmiotem żądania powoda. W tym aspekcie występuje problem, czy mógł tak uczynić ze względu na zmianę stanu prawa materialnego (wiąże się z tym problem zastosowania w drugiej instancji art. 316 KPC oraz istnienia przesłanek z art. 189 KPC) oraz czy Sąd drugiej instancji mógł orzec ponad żądanie (ściślej obok) powoda (a więc zastosować art. 477¹ § 1 KPC, jeżeli uznamy, że jest to sprawa z zakresu prawa pracy). Rozstrzygnięcie pierwszego problemu nie jest niezbędne dla oceny zasadności kasacji i można tylko wskazać, że w najnowszym orzecznictwie wyrażany jest pogląd, iż odpowiednie stosowanie w postępowaniu apelacyjnym przepisu art. 316 § 1 KPC oznacza, że sąd drugiej instancji obowiązany jest - przy uwzględnieniu unormowań zawartych w art. 381 i 382 KPC - brać pod uwagę zmiany w stanie faktycznym i prawnym sprawy, wpływające na treść orzeczenia (postanowienie z dnia 10 listopada 1998 r., III CKN 259/98, OSNC 1999 r. z. 4, poz. 82). W tym aspekcie należało także w dacie orzekania oceniać istnienie po stronie powoda interesu prawnego w ustaleniu stosunku prawnego i to względem każdego z pozwanych (aktualnie tylko względem Skarbu Państwa). Dla rozstrzygnięcia o zasadności kasacji wystarczająca jest analiza niezastosowania przez Sąd drugiej instancji art. 321 § 1 KPC. Podkreślenia wymaga, że przepis ten ma także zastosowanie do spraw z zakresu prawa pracy. W postępowaniu o tzw. nieodpłatne udostępnianie akcji sytuacja prawna zmienia się wraz z fazą tego postępowania. Determinuje to zarówno rodzaje ewentualnych roszczeń, jak i bierną legitymację określonych podmiotów. Kwestie te były już przedmiotem kilku wypowiedzi orzeczniczych Sądu Najwyższego. Wskazać w tym zakresie można wyrok z dnia 24 czerwca 1998

r., I PKN 198/98 (OSNAPiUS 1999 r. nr 13, poz. 426; OSP 2000 r. z. 1, poz. 13 z glosą J. Broła), a zwłaszcza wyrok z dnia 6 sierpnia 1998 r., III ZP 24/98 (OSNAPiUS 1999 r. nr 17, poz. 545; OSP 2000 r. z. 2, poz. 31 z glosą J. Broła; Glosa 2000 r. nr 1, s. 16 i z glosą M. Przychodzkiego), według którego sprawy z powództwa pracownika (byłego pracownika) przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Skarbu o nakazanie złożenia oświadczenia woli przenoszącego akcje spółki powstałej w wyniku komercjalizacji przedsiębiorstwa państwowego na podstawie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 118, poz. 561 ze zm.) oraz o roszczenia odszkodowawcze przeciwko Skarbowi Państwa lub pracodawcy (byłemu pracodawcy) związane z utratą prawa do nieodpłatnego nabycia akcji, są sprawami z zakresu prawa pracy w rozumieniu art. 476 § 1 pkt 1 KPC, jako sprawy o roszczenia związane ze stosunkiem pracy. Podzielając ten pogląd i jego prawną argumentację, należy uznać za niezasadne zarzuty kasacji związane z zakwestionowaniem pracowniczego charakteru sprawy. W związku z tym nie ma racji strona pozwana, jeżeli twierdzi, iż tylko art. 321 § 2 KPC mógł być podstawą orzeczenia ponad (obok) żądanie pozwu. Podstawę taką mógł stanowić art. 477¹ § 1 KPC. Jednakże przepis ten nie ma zastosowania w postępowaniu apelacyjnym. Tak orzekł Sąd Najwyższy w postanowienie z dnia 5 listopada 1998 r., I PKN 419/98 (OSNAPiUS 1999 r. nr 24, poz. 783) i skład orzekający w niniejszej sprawie pogląd ten podziela.

Skoro więc Sąd drugiej instancji wyrokował co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, a nie było podstaw do zastosowania art. 477¹ § 1 KPC, to został naruszony art. 321 § 1 KPC i to w sposób wpływający na rozstrzygnięcie (art. 393¹ pkt 2 KPC). W uwzględnieniu kasacji należało więc zgodnie z art. 393¹³ KPC (art. 393¹⁵ KPC nie mógł być zastosowany) uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 108 § 2 KPC).

=====